

נספח א



עדויות, כתבות ומכתבים



1. עדותו של סם ילין שהוקלטה במלבורן, אוסטרליה בשנת 2009

"כאשר אני רוצה לתת דוגמה של צדיק, במקרים רבים אני נוקב בשמו של יונה אקשטיין בגלל מה ששמעתי עליו בפרסבורג (ברטיסלבה). בתקופת המלחמה היה נכנס לבית המעצר של הגסטאפו פעמים רבות ומשחרר משם יהודים. היה יהודי אחד פה (במלבורן, אוסטרליה) בשם טוביה הוניג שתמיד אמר, 'אדם זה (יונה) הציל את חיי. יונה הוא דוגמה ליהודי שהיה מוכן לסכן את חייו כדי להציל יהודי אחר, הרי כל פעם שנכנס אצל הגסטאפו הם יכלו לאסור אותו'. ילין היה מספר שבאחרית ימיו, גם לאחר שני ניתוחים לכריתת רגליו, היה יונה מגיב לאלה שהיו תוהים איך יכול שהקב"ה להושיב אדם עם כל כך הרבה זכויות בכיסא גלגלים, באומרו, 'אלה שנים של מתנה'. זאת אומרת, שהוא קיבל את גורלו והתייחס לשנות חייו האחרונות כמתנה מה' למרות המחלה והסבל. רק צדיק יכול לקבל סבל כמתנה."



2. ריטה נוסבאום – מתוך מכתב ליונה אקשטיין מאנטוורפן שנשלח עקב ביקורו בארץ, 25 במרס 1966

"שמחתי מאוד לשמוע על ביקורך בארץ ועל השמחה שאחזה בכולם לראות אותך שם. גרתי בביתך בפרסבורג אחרי שברחתי מפולין. אינני יכולה לשכוח איך הכנסת אותנו לביתך בחום וקבלת אורחים. בימים האיומים האלה, מילה כנה אחת יכולה הייתה להחיות בן-אדם וזה מה שנתת לנו באותם ימים. רק בודדים היו ידידותיים כלפינו הפליטים באותו זמן. זו מטרת המכתב הזה שאני כותבת היום – להביע שוב את תודתנו אף שמילים בלבד אינן יכולות להביע את הערכתנו."



3. עדותו של אלכסנדר הולנדר, ירושלים 2012

"אני זוכר דבר אחד. יונס זה לא היה סתם יונס, יונס היה אישיות, יונס היה מוסד. מי לא ידע מי זה יונס? הוא היה מאוד פעיל כשהתחילו הצרות ב-1938-1939, כשהיטלר בא לכאן והסלובקים התחילו לעשות לנו צרות. הוא התפרסם בזכות פעילות שלו לעזור ליהודים. היו לו סוס ועגלה, בעזרתם הביא למשל אוכל לבית החולים היהודי, הביא אוכל לאנשים אחרים שלא היה להם, ועזר להם בכל המובנים. כל מי שרק היה זקוק לעזרה פנה ליונס. זה עזר להרבה-הרבה אנשים. כשהתחילו הצרות והיה צריך להתחבא היה צריך למצוא מקומות מסתור. אז נוצרו הרבה מקומות מסתור שאורגנו על ידי יונס. הוא ידע על כל מסתור ומסתור כזה וקיים את הקשר בין המקומות האלה. הביא דברים ממקום אחד לשני כדי לעזור לאנשים. זה משהו יוצא מן הכלל. והוא עבד ללא לאות, לא נח והיה תמיד בדרך לעזור ליהודים."

"יום אחד אני בא הביתה ומספרים לי שלקחו את אימא שלי והביאו אותה למחנה שהקימו מול בריטסלבה בצד השני, היה צריך לעבור את הגשר לצד השני. הקימו מחנה. ושם הכינו אותם שמשם יעבירו אותם לאושוויץ. ואני אמרתי, מה עושים? דבר ראשון קראתי ליונס כי עבדנו יחד בכל מיני דברים. אז הוא בא בעגלה והסוס ויצאנו למחנה הזה, שם חיכינו ותפסנו איזה רגע שלא

היה פיקוח, נכנסנו, תפסתי את אימא שלי על העגלה – והביתה. זה לא ייאמן! כך הצלחתי להביא את אימא שלי לארץ ישראל. "הוא עזר ליהודים בשעה שהתחילו הצרות, בכל מיני דרכים. הוא אסף כסף, אסף אוכל כדי להביא ליהודים שלא היה להם, הוא עזר להסתיר יהודים שלא ייקחו אותם וכל אדם שהיה זקוק לעצה, לעזרה – הכתובת הייתה יונס. הכירו אותו לא רק בכל העיר אלא בכל המדינה. היו באים אליו ממקומות אחרים. השמועה על יונס הגיע לכל מיני מקומות. הוא עשה את זה באהבה וברצון כזה שהשפיע מאוד על האנשים. אני לא חושב שאף אחד ישכח שהוא עזר לו. עכשיו כבר הרבה אנשים מתו, אנשים שהיו יכולים להעיד עליו. כבר עברו שבעים שנה, אז קשה למצוא אנשים שהיו נוכחים ושנהנו ממנו וקיבלו עזרה ממנו. אני יכול להעיד שאני הייתי מזכיר הקהילה והייתי בקשר עם כל הארגונים שהיו והקימו כדי לעזור ליהודים. הייתי במרכז היהודי מנהל מחלקת הרווחה, והתפקיד שלנו היה למצוא יהודים בצרה ולעזור להם..."



4. עדותה של בלה רענן (אחייניתו של יונה אקשטיין) – לקוח מריאיון במסגרת מיזם של סטיבן שפילברג

"לאחר שנים שאלה גיטקה' את מניה מה גרם לאביה להסתכן ולהחביא יהודי. מניה סיפרה לה שאביה בתקופת מלחמת העולם הראשונה היה עריק. השלטונות תפסו את פינקו ודנו אותו למיתה. לפני המיתה הוא ביקש לפגוש רב יהודי, אז השלטונות הביאו לו לכלא רב יהודי. פינקו אמר לרב שהוא יודע שיהודים הם רחמנים, והוא התחנן בפני הרב שיאספו בעבורו כסף, ישחדו את השומרים ויוציאו אותו מן הכלא. הרב השיג את הכסף, השומרים שוחדו, ופינקו הצליח לברוח. לפני שהוא ברח הוא הבטיח לרב שאם יבוא אליו יהודי בצרה, הוא יעשה הכול כדי לעזור ליהודי. והנה הגעתם אתם ואני עשיתי זאת. מכיוון שהוא היה אחראי לספק אוכל בעבור העצירים, הוא ניצל את ההזדמנות והוציא מכתבים מחוץ למעצר ואליו.

"בזמן המלחמה היו שלושה חבר'ה שהבריו ילדים לארץ ישראל דרך ברטיסלבה ומשם להונגריה ואז לארץ ישראל. בברטיסלבה הילדים המוברחים שהו בבונקר של דוד יונס. באחד הימים הופיע בעיתון גרמני סיפור על ילדה מסכנה בשם ידיה, שאבדה ביערות פולין. הילדה איבדה את המבריק שלה, ודוד יונס לא שקט עד שהחזיר אותה. לאחר המלחמה היא נסעה עם שכן לחתונה. השכן שלה אמר שהוא מפרשבורג, והיא אמרה לו שהיא מאוד רוצה לפגוש את היהודי השמן, שקוראים לו יונס. באמת באחד המפגשים שלנו, סיפר לי אותו שכן סיפור זה. בשנת 1965 סיפרתי את זה לדוד יונס, שיש אישה אחת שרוצה מאוד לפגוש אותו. הוא אמר: 'מה, היא עוד זוכרת את זה? הלוא הסיפור הזה היה ב-1943?' ובאמת הם נפגשו בבית שלי בתל אביב."



5. מכתבה של רות גליס מבני ברק – ינואר 1966

"ביקורו של יונס אקשטיין בארצנו גרם לי לסובב את גלגל ההיסטוריה לאחור. כעת נראות בעיני דאגותינו היום-יומיות ומלחמת הקיום שלנו כפעוטות וחסרות כל חשיבות. כל רגשותי ומחשבותי נמצאים שוב בזמנים הקשים של השנים 1943 ו-1944.

"פליטים רבים מפולניה נמלטו להונגריה תוך סיכון חייהם.² אך לשם כך היו זקוקים לעזרתם של האנשים הרבים, אשר סייעו לנרדפים המסכנים שלא כדי לקבל פרס. אחד מהם הצטיין במיוחד. היה זה יונס אקשטיין הנערץ והאהוב על כולנו. שמו 'סתרם יונס' משקף בזיכרון שלי ושל הפליטים הפולנים האחרים דמות גדולה ובעלת מידות, וטוב לבו עולה על מידות גופו. באותה העת היה יונס שם דבר. הוא סיפק מזון לכלואים בבתי הכלא של הנאצים, ומה שחשוב לא פחות – הוא אמר להם דברי עידוד. ההומור הטוב שלו העלה את המורל של האסירים וכאשר נפרד מהם הם כבר היו במצב רוח טוב יותר והתקווה שבה אליהם. אולם תחום הפעילות המיוחד שלו היה הטיפול בפליטים פולנים. לא אשכח לעולם שכאשר הגעתי לפרסבורג הובילו אותי, כמוכן, אל יונס ברחוב היהודים, מקום מבטחים בעבורי ובעבור פליטים אחרים כמוני.

¹ כינוי החיבה של בתו של יונה – טובה טיטלבוים

² גליס מתארת מנוסה של יהודים מפולין להונגריה דרך סלובקיה שם הושיט יונס עזרה ותמיכה

הבית כולו, מן הגג ועד המסד היה תפוס בידי פליטים שונים, בעיקר ילדים. יונס ראה בטיפול בילדים העזובים הללו חובה קדושה. הילדים שהגיעו אליו יכלו לראות את עצמם בני מזל. שישה מבני משפחתנו מצאו מקלט אצל יונס אקשטיין – הוריי ז"ל, אחותי ריטה נוסבאום, החיה כיום באנטוורפן, דודי עקיבא הירשטיין ושני בניו, דוד ונתן הירשטיין, החיים כיום בבני ברק והם אבות משפחה מאושרים. עוד אני זוכרת ילדה קטנה, היא ידיה (Jadja), שאבדה במעבר הגבול מפולין לסלובקיה. יונס לא שקט עד שמצא אותה. היא שכבה במשך שלושה ימים ביער והייתה קרובה למוות כאשר הביאו אותה אל יונס. בזכות טיפולו המסור היא התאוששה. היה זה יצור אומלל ואבוד, יתומה לכאורה, שהוריה אשר חיו עדיין בגטו כלשהו בפולין שלחו בלב דואב על הנכר, כדי להציל לפחות את חייה. לא היה חסר הרבה שהייתה גוועת ביער מרעב ומצמא. אולם היה זה יונס אקשטיין, בן-אדם, מענטש (Mensch) במלוא מובן המילה אשר מנע זאת. כיום היא אישה צעירה ומאושרת החיה בתל אביב.

"ילדים רבים כאלה שלח יונס לארץ ישראל ורבים מהם יכלו עכשיו, כאנשים מבוגרים, לחגוג את הפגישה עם מיטיבם משכבר הימים. כיצד נוכל להראות ליונס אקשטיין את הכרת תודתנו? זאת הייתה תמיד דאגתי, אך לאחר פגישתנו הראשונה נוכחתי לדעת שדי היה בעצם נוכחותנו. מאור פניו העיד על כך. הנני מודה לך, יונס, בשם כל הפליטים האומללים בימים ההם, על הקרבתך ואהבתך ללא דעות קדומות. אני מאחלת לך עוד שנים רבות של בריאות והנאה מילדיך ונכדיך. קבל נא משתינו, האחיות רות וריטה לבית שמידט, את תודתנו והוקרתנו העמוקות. אציין עוד שיונס אקשטיין היה גם השדכן שלנו."



6. מכתבה של ידיה מ-10 בינואר 1966

"לידידי יונס היקר, בתוך סידור נמצא מכתב בעברית, שאני מתרגמת עכשיו: אינני זוכרת כיצד הגעתי אליו, אך ברור לי שהוא הציל את חיי ואת חייהם של ילדים רבים אחרים אשר שהו במחיצתו כאשר הייתי שם. הוא העניק לנו כל כך הרבה אהבה, לה היינו זקוקים ביותר. היינו יתומים, נרדפים, נדכאים ואומללים. הוא טיפל בנו כמו בילדיו, הוא הוליך אותנו ברחובותיה של פרסבורג מחנות לחנות, קנה לנו בגדים חמים ויפים, ואפילו מזוודה לשמירת הבגדים. אינני זוכרת כמה זמן שהינו אצלו, אך לא אשכח לעולם את פניו המחייכים ואת טוב לבו. אני זוכרת ומעריכה את טוב לבו ואת אהבתו אף על פי שלא יכולנו להבין זה את זה. הוא דיבר רק סלובקית ואילו אני דיברתי רק פולנית. ידעתי רק ששמו יונס. כאשר נודע לי, כעבור כמה שבועות, שאני נאלצת לנסוע להונגריה ולעזוב אותו, פרצתי בבכי מר. לא ידעתי אז שהוא סייע לי בכך להגשים עתיד טוב יותר ובטוח יותר, וכך נפרדתי מהאיש הדגול והטוב.

"מאז הגיעו לישראל איני פוסקת מלספר על אודותיו לידידי. בעקבות הסיפורים ששמעו על אודותיו, אפילו ילדיי קוראים לו 'האיש הטוב'. לא האמנתי שאזכה עוד פעם לפגוש אותו ולדבר אתו על ימי האימה שחייתי. אני מודה לו על כל הטוב שהעניק לי ולאנשים כמוני."



7. מכתבו של נתן פרידמן, 6 בינואר 1966

"לידידי יונס היקר,

אני מאושר ושמח על כך שאני יכול לבקר אותך כאן. לא אשכח שכאשר הגעתי בשנת 1945 ממחנה הריכוז לפרסבורג, בהיותי ירוד לחלוטין, חולה ושבור, פגשתי אותך ברחוב היהודים (Judengasse) ואתה הזמנת אותי לארוחה אל ביתך, בנוסף למספר זרים שבאו מהמחנה. הייתה זו בעבורנו גם סעודה חגיגית וגם נחמה, אשר הפיחו בי רצון חדש לחיות. בביתו של יונס היה מטבח מעולה והוגשו בו תמיד הארוחות הטובות ביותר, עם אורחים רבים שהיו במצבי, חולים ירודים מהמחנה. ברצוני לציין עוד שיונס העניק לי סכום נכבד שלא רציתי לקבל, שמא לא אוכל להחזירו, אך הוא הכריח אותי לקחת את הכסף, אותו הצלחתי להחזיר, תודה לאל, אחרי כמה חודשים. כך היה תמיד "יוינה" מפרסבורג. תודתי נתונה לך לעולמי עד.

שלך, נתן פרידמן."



8. מכתבו של יצחק איגניץ וייסמן (Ignac Weizman) מרחוב סנהדריה בירושלים

"אני מצר על כך שתכניתי לקבל את פניך כידיד אמת בביתי יחד עם משפחתי לא יצאה אל הפועל. רציתי לראותך בקרב משפחתי וידידי, להם סיפרתי לאורך כל השנים עליך כאיש בעל לב רחב ויד נדיבה המוכן לעזור לכל אחד. לעולם אזכור את מעשיך ומאמציך בפרסבורג (ברטיסלבה) למרות הסכנות, ואת ביתך שהיה פתוח יומם ולילה לכל נצרך. אני זוכר היטב כיצד, עם תחילת פינוי האנשים, אתה התנדבת לשירות כדי לסייע לכל אלה הזקוקים לעזרה. לאחר מכן באו הגירושים. אבות ואימהות מיואשים רצו אל יונס כדי שיציל מה שעוד אפשר להציל. אני רואה עדיין בעיני רוחי אותך מתרוצץ ברחובות עם ילקוט גב ומנסה למסור מידע לאנשים ולסייע להם. ביתך היה פתוח לאלה שהתכוונו לעבור את הגבול להונגריה באופן בלתי חוקי כדי להציל את חייהם ואת חיי משפחתם. אתה עמדת לצדם בעצה ובכסף למרות הסכנה לחיך ולחיי בני משפחתך. זכור לי היטב, כאשר בקיץ 1943 הגיעו הפליטים הראשונים מאושוויץ לפרסבורג, אתה היית היחיד שהכניס אותם לביתו וסיפק להם מחבוא (Bunker) כדי להצילם.

"אני זוכר עוד משנת 1942 את המקרה של המחבוא ברחוב שלוס, שבו מצאו מקלט ארבעים וחמישה עד חמישים אנשים – ילדים, גברים ונשים – כאשר מדי יום ביומו סיפקת להם מזון, תוך סיכון חיך-שלך. זו הייתה התקופה הקריטית ביותר כי הגסטאפו חשד אז שקיים בסביבה בונקר וה-U.Z.³ איים עליך ודרש שתמסור את הבונקר בתוך 24 שעות, והוא גם אסר עליך לספק מצרכי מזון למחבוא. אתה היית היחיד שאמרת שאתה מעדיף להגיע לאושוויץ מאשר למסור חמישים אנשים לגסטאפו. למרות כל הסכנות סיפקת להם בשעה 11 בלילה מצרכי מזון. בזכות מעשיך, גם מול ה-U.Z, הצליחו מרביתם להינצל."



9. מכתבו של אלי מנדל (נכתב בעקבות ביקורו של אקשטיין בארץ)

"הוריי ואנחנו, הילדים, נלקחנו במחצית שנת 1942 על ידי ה-Hlinkova Garde והובאנו אל מקום הריכוז ברחוב וודריץ (Wodritz), שם שהינו ארבעה שבועות. בתקופה איומה זו היה יונס מביא לנו אוכל מדי יום ביומו, ובאמצעותו נשמר המגע עם העולם החיצון. בזמנים נוראיים אלו הקריב יונס את עצמו כדי לשמח אותנו. במיוחד לנו הילדים, הביא תמיד דברי מתיקה. משם הועברנו אל מחנה אחר שממנו היו אמורים לגרש אותנו להונגריה, אך בפרסבורג אמרו שזה רק תכסיס, Dreh. גם בבית הסוהר הזה היה זה יונס שהביא לנו תמיד אוכל. כאשר ה-Schupo (משטרת הביטחון) הביאה אותנו אל הגבול ההונגרי היה זה יונס שעזר לנו בגבול וגם אצל השוטרים. יכולנו אז לשוב לפרסבורג והתחבאנו בבונקר ה-Schierstobel שנודע לשמחה. שם יונס שוב הוכיח את גדולתו. הוא לא חסך כל מאמץ ותוך סיכון חייו וחיי משפחתו, הביא אוכל ודברים אחרים למתחבאים, שישים במספר, כדי להקל את חייהם. אינני יודע כיצד הצליח לעשות זאת, אך הוא תמיד מצא את המילה הנכונה, גם לבקשות מיוחדות.

"מדי שבת הייתי מוזמן אצלו ואצל רעייתו המקסימה. גם היום אני עוד אומר לאמי ולרעיית שמהכלים טובים כאלה אין במקום אחר ואיש עוד לא בישל כך בעבורי. הלוואי שיכולתי לאכול בימינו קרפיון דנובה כזה!
"כל אחד ברחוב היהודים הכיר את יונס בעוברו בכרכרה ברחובות כדי להביא אוכל לאסירים במחנות ובבית הסוהר. היום אני מודע לכך שלא היה זה מעשה של מה-בכך. כאשר יונס הגיע לפני זמן-מה לישראל, הידיעה התפשטה כמו אש בשדה קוצים, אני חושב שאין אדם שהכיר אותו, שלא ביקש לשהות במחיצתו גם לאחר שנים רבות כל כך. מה שכתבתי הוא רק מעט מכל מה שעשה, כי בתור ילד לא ידעתי את כל הפרטים על מעשיו הטובים. הוא גם היה בעל קשרים והביא לנו בשנת 1945 אתרוג ולולב מארץ ישראל, דבר חשוב ביותר בעבורנו היהודים, שמרביתנו היינו אדוקים מאוד."



10. המאמר בעיתון אוי קלט ב-26 בינואר 1966 מאת בנדק פל מספר את סיפור ביקור יונה אקשטיין בארץ

אורחנו: יונס אקשטיין. יליד פרסבורג לשעבר, איש עסקים החי כיום באוסטרליה, מצילם של ילדים פליטים פולנים. "לפני חודשים מספר אושפז יהודי הונגרי בבית חולים אוסטרלי. הוא עמד לפני ניתוח קשה. הרופאים עמדו על כך שיש לקטוע את רגלו. בצוואתו ציווה שאם ימות תובא גווייתו לקבורה בישראל.

הדברים לא הגיעו לידי כך, תודה לאל. יונס התאושש והוא הגיע ארצה בימים אלו בכיסא גלגלים, שבור גופנית אמנם אך עם לבו הישן מלא התלהבות. בעברו הרחוק היה מתאבק, כולו ספורטאי אהוב על בני הנעורים. בנסיבות רגילות אדם איכותי כזה בוגר הצוותים הוותיקים, היה הופך למאמן של הדור הבא והאידיאל של בני הנעורים. אולם קשריו של יונס אקשטיין עם בני הנעורים היו שונים בתכלית, הוא הציל את חייהם.

"היה זה בתחילת שנות הארבעים, ילדים פליטים פולנים שנמלטו משיני המוות הגיעו לפרסבורג. השלטונות כלאו אותם ב"מעצר מגן". גם רבים מיהודי פרסבורג היו כלואים מאחורי אותם סורגים, אך גורלם שפר לעומת מצבם של הילדים הפליטים שהיה קשה הרבה יותר.

כאן יונס אקשטיין נכנס לפעולה. בהיותו ספורטאי לשעבר, היה בעל קשרים במשטרה והוא היה נכנס ויוצא שם באופן חופשי. הוא ארגן את התקשורת, היה יוצר קשר בין הילדים לעולם החיצון. הוא לקח את גורלם של הילדים הפליטים הפולנים בידיו.

באמצעות שיטות הלקוחות מסיפורי הרפתקאות הוא מילט את הילדים והחביא אותם בביתו, לפעמים עד לארבעים ילדים. ולאחר מכן שלח אותם להונגריה שבה שרר עדיין שקט יחסי.

יונס אקשטיין היה מוסד במלוא מובן המילה. באותם זמנים לא עניין אותו דבר זולת עבודת ההצלה. הוא היה מחובר כמובן לוועדות ההצלה השונות – אהרן גרינהוט ובומי לזאר, אך בעיקרו של דבר הוא פעל לבדו. הוא התכתב אפילו עם הילדים הפולנים שנמלטו להונגריה. וזאת מדוע? לילדים ההם לא היה איש שאליו יכלו לכתוב, כי הוריהם נשרפו. אקשטיין טיפל בבעיותיהם הקטנות, הוא הדריך אותם בלימודיהם ובשמירת המנהגים היהודיים.

"ביניהם [הניצולים] הוא מאושר כאילו נמצא בקרב משפחתו-הוא. הוא חש בכל רגע שה' גומל לו על מה שפעל בשעתו למען הילדים הפליטים. ילדים ונכדים של הילדים הפליטים לשעבר חיים בישראל. הילדים היהודים הניצולים עלו והצליחו, הם ייסדו משפחות, וילדיהם – בעיניו הם נכדיו. ליונס אקשטיין יש נרתיק גדול ובו שמורים התצלומים של כל הניצולים. בדומה לכל הסבים, הוא אוהב להראות את תמונות נכדיו.

לכבודו נערכה קבלת פנים רשמית מאות הזמנות נשלחו ושלוש מאות אורחים הגיעו. כבוד מיוחד הוענק לו מנכחותו של הרב מפסבורג לשעבר, שמחה בונים סופר, שהגיע לתל אביב ממקום מושבו בירושלים וקיבל את פניו "במקום המגורים הזמני שלו" כבנה הגדול של יהדות פרסבורג. רק יהודים קרובים ואדוקים מודעים לכך שאין 'כיבוד' גדול ממנו.

האורח מכריז לבסוף שהוא ייסע לאוסטרליה, יחסל שם את עסקיו ויעלה לישראל."



11. מכתבו של הדוקטור ירמיהו אוסקר נוימן (13 בינואר 1966) שהיה בעת ההיא יושב ראש התאחדות עולי צ'כוסלובקיה – המרכז

"הייתה זו שמחה גדולה לידידיך ומכריך משכבר הימים לקבל את פניך בישראל כאורחם היקר ולהחליף אתך זיכרונות מהימים הטראגיים והקשים שבהם אתה, באומץ רב, חדור אהבה וללא חת, עשית ככל יכולתך כדי להקל את גורלם המר של אחיך ולשחרר את נשמות הילדים מציפורני המרצחים ולנחם מדוכאים במצבם הקשה. הלכביות והשמחה שבהן התקבלת כאן על ידי ידידיך ומכריך הוכיחו לך ללא ספק, שמעשיך המופתיים ואישיותך לא נשכחו מאיש. אנו מאחלים לך שתשוב בשלום לארצך הנוכחית ואנו מקווים לברך אותך ואת משפחתך בקרוב בארצנו כאזרחי ישראל."



12. מכתבו של הדוקטור ירמיהו נוימן - 20 בפברואר 1966

"אני מקווה שהגעת בשלום הביתה, כאשר אתה נושא אתך רשמים נעימים מביקורך. יכולת, על כל פנים, להיווכח שידידיך ומכריך משנים עברו לא שכחו את פעילותך המסייעת. אינני זוכר אף מבקר מהרפובליקה הצ'כית לשעבר שהתקבל כאן בכל כך הרבה חום ואהבה, כפי שלהם זכית."



13. מכתבה של אטה פרנקל לבית מנדל מחיפה, מינואר 1966

"לכבוד מצילנו האהוב והיקר!

כאשר שמענו בשמחה רבה שיונס אקשטיין בא לביקור בישראל, לא היססנו אף לרגע וידענו שעלינו לפגוש איש אציל זה ובזאת להביע בארצנו החופשית את הוקרתנו על המעשים שלו באותם זמנים קשים. "איני מסוגלת להודות לו בעל פה, לכן אנסה לעשות זאת בכתב. המחשבות והזיכרונות רודפים אלה את אלה, אך בעיני רוחי עולים שוב הזיכרונות מאותם זמנים נוראיים בקיץ החם של 1942, כאשר רק הודות ליונס משפחתי נשארה בחיים. "הייתה זו תקופת הגירושים האחרונים של שנת 1942. בתיווכו של אחד הדודים שלנו השגנו ניירות מזויפים ובהם היתר יציאה להונגריה, שבה היהודים היו יחסית חופשיים. הוחזקנו באכסניה בזוכרמנדל – Zuchermendel, והקשר היחיד לעולם החיצון היה באמצעות יונס אקשטיין הטוב. בזכות כניסתו החופשית עם אספקת המזון הוא העביר לנו חדשות 'מבחוץ' עודד אותנו ועזר לנו.

זיכרונותיי מיטשטשים מעט, אך אני זוכרת שכאשר שהינו בבית המעצר של משטרת הביטחון ברדלינסקה – Radlinska נפתחה פתאום דלת התא ובפתח עמד מר יונס היקר, לבוש בסרבל כחול שכיסיו הגדולים היו מלאים בדברים טובים. הוא היה האדם היחיד שרשאי היה להיכנס אל בית המעצר ולדאוג לכלכלת גופינו. וחיוך על שפתותיו, גם לנשמותינו. יום שישי אחד בשעות אחר הצהריים העמיסו אותנו על משאית משטרתית. פחדנו, כמובן, אך יונס לחש לנו, 'אל תיראו, אתם מגיעים אל הגבול, ואעזור לכם להיכנס למכונית. אני מלווה אתכם והיתר יסתדר.' לאחר שהורידו אותנו בגבול ומשאית המשטרה עזבה חיכינו עוד זמן-מה ואז הלכנו כל הלילה בגשם שוטף, ברגל, לפרסבורג. שהינו בעיר תקופת-מה באכסניה "שירשטיב" שהשגנו באמצעות יונס, עד שאבי קיבל היתר עבודה כ'יהודי בעל חשיבות לכלכלה'.

"כמו מלאך מושיע המשיך יונס האציל לסייע לנו במזון ובדברי עידוד.

"אדם מהצד עלול לחשוב שהמעשה שעשה יונס הוא דאגתו לכלכלת הגוף. אמנם כך הדבר כי מזון פירושו היה הצלה. יונס אפשר הצלה זו תוך כדי סיכון חייו שלו-עצמו. שאלה פשוטה, 'לאן אתה הולך?' הייתה עלולה להסתיים בכליאתו במחנה ומי מלבדו היה דואג לנו אז בפרסבורג ?

"לבסוף, ברצוני עוד לציין שהיה דרוש אומץ לב רב כדי להכניס אותנו בעת שמחלות מידבקות היו נפוצות ובביתו הייתה אז ילדה קטנה."



14. מתוך הספר "אלה שהמלאך השומר לא עזב" מאת סנדור אקשטיין, תל אביב 1962 (מתורגם מהונגרית) מתוך הפרק "הפורטרט של אדם יהודי מופלא"

על אודות מעשיו מהלכות אגדות. עד היום מברכים אותו ולא רק יהודי ברטיסלבה שנשארו בחיים, אלא גם הפליטים מהמדינות השכנות. שמו היה יונס אקשטיין. אמנם אותו שם משפחה מקשר בינינו, אך לצערי אינני יכול להתגאות בקרבת משפחה עמו. דמותו הגדולה והכובשת כאילו רצתה לחבר בין בני האדם. החיוך הטוב השפוך על פניו גרם לכך, שכל מי שפנה אליו בעניין כלשהו מיד הרגיש כלפיו אמון גדול. הוא לא השתייך לשורה המובילה של העוסקים בהצלה, אך כמו חייל מן השורה הוא עמד על המשמר. ככל שהתרבו

האירועים והתפקידים נעשו קשים יותר ויותר כך דמותו גדלה וגם תפקידו. עוד בתקופה שלפני הגירוש בתפקידו כעובד המרכז היהודי לטרנספורטים, יחד עם אחיו הצעיר הוא עזר למאות משפחות שנאלצו לעזוב את ברטיסלבה ובפינויים. הוא נשא על כתפיו את חלקי הרהיטים הכבדים והעמיס אותם על המשאית שלפני הבית.

כשהאסון פקד את כולנו ואת האנשים ריכזו לתוך מחנה 'פטרונקה', יונס ואחיו הצעיר הוציאו מהדירות את מטענם של הזקנים והחולים חסרי הישע, והעבירו אותם לצריפים שאמורים היו לשמש מגורים לאומללים שנתפסו. באחת האקציות האלה שילם אחיו הצעיר סמו בחירותו ומאוחר יותר גם בחייו כי הוא רצה להבריח מהמחנה מכתב, וגרדיסט ברוטלי של "הלינקה גרדה" ראה זאת והכריח אותו להישאר במקום. יונס נשאר בתפקידו החדש והפך לספק המזון של מקום המעצר, שאמנם היה בהשגחת המשטרה, אבל יהודי, גם כשעבר עברה מסוימת, העדיף להיות בבית המעצר שבבניין המשטרה בתנאים אנושיים יותר, מאשר בכלא. לשם, בית המעצר, הוביל יונס את המזון מהמזנון של האוניברסיטה. נוסף על כך, הוא גילה בונקר ענקי במרתף גדול ברחוב היהודים, שאליו התאספו כמה תריסרים של ילדים שנשאו לבדם ובעבורם היה יונס המגן והמלאך האוהב. מבונקר זה הוא שלח את הילדים לעבר הגבולות, המתנדב פרנקל (Akias Dagada) עזר לו בזה.

בעזרתו של יהודי בשם יושוביץ הוא השיג כל יום 300 ק"ג לחם וחילק אותם במשאית לכל מיני בונקרים. הוא ואשתו ואלי (מיכל) מצאו בונקר ענקי נוסף, ובו הסתתרו באופן קבוע שלושים עד ארבעים אנשים. פעמים רבות קרה שכשלא עמדו לרשותו מקורות כספיים אחרים יונס השתמש להצלה בכספו הפרטי.

יום אחד אהרן גרינהוט, יוסוביץ ויונס אקשטיין הוציאו מבית היתומים – שהתרוקן מהילדים שגורשו – את כל ציוד המטבח וחומרי ההסקה שהיו שם והעבירו אותם לבונקרים. כך אפשרו למתחבאים בבונקרים לבשל לעצמם. בעבודתו האמיצה ומצילת החיים ובמסירות הנפש רשם יונס אקשטיין את שמו לעד בתולדות ההצלה. גם אותו וגם את אשתו גירשו בסוף, אך למזלם הם נשארו בחיים וחזרו הביתה.



15. מרדכי אהרן רוזנפלד אוטוביוגרפיה (תשנ"ז), עמ' 14

רשימה של שמות האנשים שמצאו מקלט בש"ס החברה

משפחת שטיינר – אשתו ובנם זיגי

שפפר הזקן אביו של ר' אליעזר שאפר ונכדו דוד

ר' יעקב שטרן ואשתו ממשפחת פרקש

שטדלר ואשתו בעל מסעדה חלבית

אחיות בעער, בנות ר' יעקב בער דיין

משה היינוביץ וגיטו יצחק וייסמן

פולק יוסי מהצוקרמנדל

רוזנפלד מרדכי

האשי הלר

האחים ויס

גברת ויס עם שלושת ילדיה

כהן דילו ואחותו אירמה

רובין וגיטו ממיכלווצה

בערך עשרים ושש נפשות כמעט באופן קבוע ועוד מספר כזה שהתחלפו.

"הסלובקים ייסדו מועצה יהודית, בה היו קרובי משפחתי, אהרן גרינהוט ויונה אקשטיין, שנקרא בפי כולם יונס. יונס היה זה שהביא לש"ס חברה כמעט כל יום אוכל החל בשנת 1941, בברכתם של גרינהוט. אבל בשנת 1942 הסכנה הייתה גדולה מדי ולו נחשף, כל הש"ס חברה היה בסכנה.

"יונה גם הכניס אוכל ליהודים שהיו מרוכזים בפטרונקה, מקום ריכוז לאלה שכבר נתפסו ונשלחו משם למחנה סרד בסלובקיה ומשם נשלחו הטרנספורטים לגרמניה לתחנתם הסופית... בעיית האוכל הטרידה אותנו פחות מהבעיה שלא להיתפס מהלשנה או מחשיפת המקום על ידי הרשעים שמדי פעם בפעם ביקרו במקום. שהרי בכל פעם התווספו פליטים חדשים שחיפשו מקום מחבוא. אחרי חג השבועות של שנת '42 התחילו לשלוח את הטרנספורטים הראשונים של המשפחות מפרשבורג דרך סרד וזילינה לעבר המחנות בפולין. כמו נח בזמנו נכנסו כולם לתיבה של הש"ס חברה כי המבול נמשך יותר מארבעים יום. כאן מצאנו מקלט בתקווה שלא ניתפס. רק יהודים שהיו נחוצים למדינה ולכלכלתה קיבלו תעודות חיסון וזמנית הם היו מוגנים."



16. קטע מתוך ספר של אהרן גרינהוט, "תקופת הקטסטרופות של יהדות סלובקיה – עלייתם ושקיעתם של יהודי פרסבורג (ברטיסלבה)", הוצאה עצמית 1972

"יונס אקשטיין, יהודי חסון וחרוץ מברטיסלבה, הועסק בשנת 1941 בידי מנהלת היישוב מחדש (Dislozierung) כעובד זמני. תפקידו היה לסייע למשפחות ולאנשים שאמורים היו לעבור למקום אחר בארצות מיטלטליהם והעמסתם על משאיות וקרונות רכבת. הרהיטים שנותרו בדירותיהם הועברו תחילה אל מחסנים שונים ולאחר מכן נמכרו בידי רשות המסים במכירות פומביות במחירים מגוחכים לאזרחים "אריים". רשות המסים ניסתה בדרך זו לגבות את חובות המסים של יהודים אשר בידיהם לא נותר עוד כסף רשמי או כל רכוש אחר. המרכז היהודי נדרש להביא קבוצה של עשרים יהודים, שתפקידם היה להעביר את הרהיטים אל המחסנים. יונס אקשטיין היה מנהל העבודה של קבוצה זו.

"כאשר החלו הגירושים, יונס אקשטיין ואחיו סמו נשלחו שוב לעבודה. הפעם היה תפקידם לשאת את מזוודותיהם ומיטלטליהם של האנשים הצעירים שנועדו לגירוש אל המשאיות, לפרוק אותם בפטרונקה ולהגיש להם כל סיוע אחר.

"מקרה טראגי במיוחד אירע כאשר סמו אקשטיין ניסה לעזור לנערה אחת ולהבריח מכתב אל הוריה. הוא נתפס בידי אחד השומרים וגורש עם אשתו וילדיו באותו משלוח.

"באותה עת התחיל יונס אקשטיין בעבודה חדשה. תפקידו היה להבריח מוצרי מזון אל הבונקר שהכנתי. יחד עם יוסוביץ היה עליו להעביר מדי יום ביומו 300 כיכרות לחם אל הבונקר. לבסוף, יונס ואשתו ואלי בנו במרתף ביתם בונקר גדול שהיה מצויד בדלת צונחת, ובו שהו בתקופת הגירושים שלושים עד ארבעים אנשים. לעתים קרובות היה אקשטיין נאלץ לכלכל את האנשים מכספו הפרטי כי לנוכח הנסיבות, אי אפשר היה להגיע אל הבונקר מבלי להסתכן.

"אז הגיתי רעיון שאמור היה לסייע. בתי היתומים היהודים אשר נמצאו לאחרונה ברחוב Edel מס' 5-7 עמדו ריקים כי הילדים כבר גורשו. לילה אחד אקשטיין, יוסוביץ ואני העברנו את כל מלאי המזון של בתי היתומים, עם הכיריים הגדולות ומלאי העצים והפחמים שהיה במרתף אל הבונקר הגדול ביותר שנמצא בבית המדרש על שם החתם סופר. דבר זה אפשר לדיירי הבונקר לבשל לעצמם. כך היה עד שנת 1944. יונס אקשטיין העביר במרכבת סוסים מדי יום ביומו ארוחות מהמטבח העממי אל בית הסוהר שהוכן על ידי המשטרה בבניין בית החולים היהודי הישן. זו הייתה פריבילגיה שאייכנר הצליח להשיג מהמשטרה.

"בשנת 1944 האמינו כבר אנשים רבים שהסכנה אמנם חלפה והם עזבו מוקדם מדי את הבונקר שלהם. על פי פקודתו של ברונר, הם גורשו עם אלי ויונס אקשטיין. בני הזוג אקשטיין הצליחו לשוב מהגירוש ולקבל בחזרה את בתם היחידה גיטלה (טובה), אשר בינתיים נמסרה למשמרת. בינתיים, בריאותו של יונס התערערה.



17. עדותו הכתובה של יונה אקשטיין ב-20 באפריל 1965 וקטעים אוטוביוגרפיים

"שמי יונס אקשטיין, אני מתגורר כעת במלבורן אוסטרליה, לשם היגרתי עם משפחתי בתום מלחמת העולם השנייה. גם הניק רוטשטיין חי במלבורן. הוא ליווה אותי אל רופא מנתח כאשר חליתי ונאלצו לכרות את כף רגלי. ביקשתיו להציל את חיי כשם שאני הצלתי את חייו, בשעתו. המנתח התעניין מאוד בקורותינו. לכן התיישבתי לאחר עשרים שנה כדי לספר הכול כמיטב יכולתי. הנני כותב את זיכרונותיי כתזכורת, כדי לא לשכוח בעתים טובות את הטרגדיה שעברו היהודים במאה העשרים.

"קיבלתי הוראה מהרשע Vasinia לחזור הביתה ולהתייצב שוב בשעה 4 אחר הצהריים בפטרונקה. מיד הלכתי אל רבי שלמה שטרן ואמרתי לו שהערב יהיה שוב ציד (חפריין) (חטיפה/מעצר – ב"ט) של יהודים. שלחתי את אשתי אל רבי יהודה דונת, שיבוא אליי עם ילדיו ואני אחביא אותו בבונקר שלי. הוא אמר לאשתי שיש לו רישיון בתור רב, אך לצער, טרם קיבל רישיון לרכבת. הוא לא נכנס לבונקר וכך גירשו אותו עם תשעת ילדיו.

"הייתי בפטרונקה ושם ראיתי ברכב המשטרה את רבי יהודה דונת עם אשתו ותשעת ילדיהם. לקחתי את חבילותיו ונתתי לו חדר מיוחד שהיה בו קש נקי.

"בערב סוכות יצא משלוח של שמונה קרונות משא ושני קרונות נוסעים. נתתי לו תא עם המלמד ברייטבארט והספר היינוביץ. רבי יהודה דונת ביקש ממני שני לחמים לקידוש, שאותם הבאתי לו. הוא עשה קידוש בהתרגשות רבה ובכה לכל אורך הקידוש. לאחר מכן בירך ונישק אותי.

"אמרתי לו: 'הודה (judi), אתה לבטח חוזר מה-Zilina, אספו בעבורך סכום גדול! אך למרבה הצער, לא שחררו אותו. היו שם אחד-עשר אנשים. לפני יציאת המשלוח שר מר רוזינגר, 'ונתנה תוקף קדושת היום, כי הוא נורא ואיום'. היה שם בכי ועצב רב וכאשר המכוניות יצאו לדרך כולם בכו וצרחו: 'יונס, יונס, תהיה לנו בריא!'

"כשהבאתי למרתף את הסירים במטבח העממי ראיתי שם גבר. נבהלתי מאוד והוא צעק, 'יונס, זה אני, מנו לייכטר. התחבאתי במרתף. אמרתי לו, 'מנו, בשעה ארבע יהיה 'חפריין' (חטיפה/מעצר – ב"ט), עכשיו השעה שלוש. בוא אליי עם אשתך ואני אחביא אותך. הוא שהה אצלי חודשים מספר ואז קיבל תעודת זהות. כך ניצלו חייו וחיי אשתו."

בידי הגסטאפו בשנת 1944

"מהגסטאפו הסלובקי, ה-U.S.B., שלחו אליי מברק על שם רוטשטיין, שלא פתחתי למזלי.

נדמה לי שזה היה בחודש יולי 1944, כאשר הגיעו שני אנשי אס-אס חמושים, אנשי משמרות Hlinkova ובלשים סלובקים אל דירתי. הם אמרו לי: 'האם אתה הוא יונס אקשטיין?' השבתי בחיוב. לאחר מכן הם הראו לי תצלומים ושאלוני: 'האם אתה מכיר תמונות אלו?' הם ביקשו לדעת היכן נמצאים אנשים אלו. היו אלה הניק רוטשטיין, ויקטור רוטשטיין, פאוול מילגרומ ונערה אחת. השבתי להם שאיני יודע היכן הם נמצאים. אז הם אמרו: 'אם תאמר לנו היכן הם נמצאים תוכל להישאר כאן. עניתי שאיני יודע היכן הם שוהים. אז נתנו לי סטירות לחי ונעצרתי.

"בערב נחקרתי שוב בתחנת המשטרה והם אמרו: 'יונס, אמור לנו היכן הם נמצאים ותוכל לחזור הביתה אל אשתך וילדתך. השבתי להם: 'גם אני מחפש אותם, הם גנבו לי בגדים. אחד הבלשים אמר: 'ראה, הנה מפתח – ובעוד דקה תאמר שזה פיל. אמור לנו היכן הם נמצאים ותוכל לחזור הביתה.'"

"על השולחן היו מונחים שניים-עשר אקדחים. אמרתי לעצמי: 'רק להחזיק מעמד ולא לומר דבר.' ובעזרת ה' אמנם החזקתי מעמד למרות כל האיומים. בחצות הובילו אותי אל חדר המעצר של המשטרה, שם כפתו והכו אותי. היו ברשותי פתק ומטבע זר, אך הצלחתי להשמידם.

"במשטרה אמרו לי שקיבלו פקודה לכלוא אותי בתא ליחיד. השוטר הכיר אותי כי באתי מדי יום ביומו למשטרה כדי להביא אוכל. הוא היה מזועזע כאשר ראה אותי במצבי. הוא שאל אותי מדוע נעצרתי, אני סיפרתי לו והוא האמין לי. ביקשתי ממנו שיכלא אותי עם האחרים ולא בתא בודד וכך הוא אכן עשה.

"כאשר התאוששתי במקצת בבית המעצר מההתרגשות ומהמכות, הרהרתי בלבי מה היו עושים אנשים אחרים במצבי. אנשים זרים, פולנים שעזרתי להם, שלחו דרכונים ודואר אל כתובתי, מבלי לשאול אותי, ואני אמר לסכן את אמי בת ה-73,

את אשתי היקרה ואת ילדתנו האהובה בת השנתיים, שהיו רשומים בתעודת הזהות שלי. רק לפני שבועות מספר נעצרו שלושים יהודים פולנים בגבול הונגריה ונורו למוות. הסיבה הייתה אך ורק כסף. היה לי ברור שאין לי כל סיכוי אצל הגסטאפו ולצערי ידעתי גם על אושוויץ. ידעתי כצד נשלחו הקרבנות לאושוויץ, שמונים עד שמונים וחמישה בני אדם בקרון לבהמות, ללא מים וללא אוויר, אימהות עם תינוקות, אנשים חולים מאוד, ללא מזון ומוכים באגרופים. ידעתי זאת היטב, כי הייתי נוכח כאשר העמיסו אותם בדרכם אל מותם הוודאי בתאי הגזים.

"בעודי מהרהר על כך ביושבי בבית הסוהר, הגיע אליי אדם זר ושאל אותי אם אני יונס אקשטיין. הוא אמר לי שהוא האיש שהכין את הדרכונים. תחילה חשדתי בו שהוא סוכן של הגסטאפו. אך הוא הציג את עצמו ואמר ששמו קליין מהעיר מלקוב (Malackow). רק אז בטחתי בו והוא סיפר את כל הסיפור של הדרכונים. קיבלתי החלטה נחושה להחזיק מעמד. שהרי ליהודים הפולנים אין כתובת אחרת.

"החקירה הראשונה התקיימה בשעה חמש בבוקר, אחרי לילה ללא שינה. 'היכן נמצאים האנשים? אינך רוצה לדבר – האמן לנו שבמהרה תאמר את הכול ואז תוכל לחזור הביתה.' קשרו אותי אל השולחן והכו אותי מכות נמרצות. יכולתי להציל את עצמי, את אמי ואת משפחתי, אך החזקתי מעמד. בעוד הוא אחוז בידו את המגלב חזר ושאל אותי החוקר: 'היכן הם?' עניתי לו: 'כבר אתמול אמרתי לכם שהם גנבו את הבגדים שלי, גם אני מחפש אותם, תנו לי בלשים ואז נחפש אותם יחדיו.' 'לבסוף הם האמינו לי ובזאת נסתיימה החקירה. לאחר מכן הלכו להביא את אשתי כבת ערובה ואני יצאתי עם ארבעה בלשים לחפש את הרוטשטיינים. בשעה שש בבוקר הביאו את אשתי אל תאי כבת ערובה והספקתי רק ללחוש לה: 'אל תאמרי דבר, אלוהים הכול-יכול יעזור.'

"תוך כדי החיפושים נתקלתי בוויקטור רוטשטיין, אך לא אמרתי שזה הוא. תחילה הלכתי יחד עם הבלשים הביתה. כאשר נכנסתי אל חדרה של בתי האהובה, החלה הילדה הקטנה לבכות וליילל 'איפה אימא?' גם אחד הבלשים בכה כמעט. אמרתי להם: 'האמינו לי עכשיו, כבר בגלל ילדתי אומר לכם היכן הם נמצאים.' אז הגיעה אמי מתייפחת, שאלה היכן אשתי ואמרה שהילדה בוכה כל היום. הם נאלצו לקרוע ממני את הילדה בכוח..."

"...הרי ראיתם. אתן לכם אלף כתרם (Kronen). אחד הבלשים הסכים ובכך היה כבר אחד פחות. אז הרשו לי להביא אוכל אל בית הסוהר. יכולתי להיכנס אל כל התאים של בית הסוהר, וכמובן, צעדי הראשונים היו לעבר התא של אשתי. שאלתה הראשונה הייתה: 'היכן הילדה?' השבתי לה שהילדה נמצאת עם בת דודתנו שרי גמיינדר בדירתנו. היא שאלה על אודות אמי, הגברת שטרלהר והמתחבאים במרתף. הרגעתי אותה ואמרתי שהכול בסדר. "אנא יונס, אל תשאיר אותי כאן, אני נמצאת בחברת זונות ואינני יכולה לשאת זאת בלי בתי. אנא קח אותי מכאן.' אמרתי לאשתי שהיא חייבת להחזיק מעמד ואלוהים יעזור.

"בלש אחד כבר קניתי ואחר הצהריים נקבעה לי באמצעות סמי אדלר פגישה עם המפקד. כאשר התמקחתי עם האיש, הוא אמר לי: 'כל העניין מסוכן ביותר כי ניתנה פקודה מפורשת למצוא לפחות אחד מהגברים.' הבטחתי לו עשרת אלפים כתרם וכך גם הוא היה בכיסי. ועדיין נאלצתי להתייבב במשטרה.

"אחר הצהריים התייצבתי במשטרה עם ילדתי האהובה והצהרתי שטרם מצאתי את הגברים המבוקשים. ביקשתי להביא את הילדה לאמי, אך הם לא הסכימו לאף אחת מהצעותיי. בערב ביקרתי שוב את אשתי. הבאתי לה אוכל והתחננתי בפניה שתחזיק מעמד ושבעזרת השם הכול יסתדר עד לסוף השבוע. וכך היה.

"כולנו ניצלנו ושרדנו מהמלחמה – הניק רוטשטיין, ויקטור רוטשטיין ופאוול מילגרומ. ויקטור נשא לאישה את בת דודתי ששהתה אצלנו בזמן המלחמה. אני הייתי השדכן.

"יום אחד הניק הגיע אליי בשעה חמש בבוקר עם חמישה-עשר יהודים פולנים שהבריו דרך הגבול הפולני. קיבלתי אותם בשמחה, אפשרתי להם לגור אצלי ודאגתי לכלכלתם.

"אני כותב כאן את האמת. זה רק חלק קטן ממה שעברתי אצל הגסטאפו. אני יכול לאשר שמעולם לא לקחתי כסף מאף אחד. ידעתי מה זה אושוויץ, אך למרות המכות והאיומים בגירוש כדי לדובב אותי ולגרום לי לדבר, החזקתי מעמד. כעת אני מתגאה בכך שאלוהים הכול-יכול העניק לי ולאשתי את הכוח לעמוד איתן, ואני מאמין שבזכות אלה אני, אשתי וילדתי ניצלנו. זו הייתה חובתי!"